

Titel: Notesbog 7

Citation: "Notesbog 7", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K19*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Jette Knudsen; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2001 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-not7-kom-root.pdf> (tilgået 28. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K19

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **Je tiefer wir ... Dolores 2d B. p. 260** : med ubetydelige afvigelser i interpunktion ordret citat fra L. Achim von Arnims roman *Armuth, Reichthum, Schuld und Busse der Gräfin Dolores. Eine wahre Geschichte zur lehrreichen Unterhaltung armer Fräulein* bd. 1-2, Berlin 1810; bd. 2, s. 260.

I trykt udgave: Bind 19 side 205 linje 1

◀ **7de Søndag e: T** : jf. evangelieteksten til 7. søndag efter trinitatis, Mark 8,1-9: »I de samme Dage, da der var saare meget Folk, og de Intet havde at æde, kaldte Jesus sine Disciple til sig, og sagde til dem: Mig ynkes inderligen over Folket; thi de have nu tøvet hos mig i tre Dage, og have Intet at æde. Og dersom jeg lader dem fare fastende Hiem, maatte de forsmægte paa Veien, thi Nogle af dem ere komne langt fra. Og hans Disciple svarede ham: hvorfra skulde Nogen kunne mætte disse med Brød her i Ørken? Og han spurgte dem ad: hvor mange Brød have I? Men de sagde: syv. Og han bød Folket sætte sig ned paa Jorden; og han tog de syv Brød, takkede, brød dem, og gav sine Disciple dem, at de skulde lægge dem for dem; og de lagde dem for Folket. Og de havde saa smaa Fiske; og han velsignede dem, og bød, at ogsaa disse skulde lægges for. Men de aade, og bleve mætte; og optog af de levnedes Stykker syv Kurve. Men de vare ved fire tusinde, som havde ædet, og han lod dem fare« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 1

◀ **cfr. min Dagbog fra min Reise** : dvs. den dagbog (notesbog 6, SKS 19, s. 191-202), som SK førte på sin rejse til Jylland i sommeren 1840, da han overvejede at prædike over samme tekst, jf. Not6:17, SKS 19, 196.

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 2

◀ **Herre vor Gud! Til Dig skuer ... med Velsignelse** : jf. den bøn, som Luther (207,10) i sin *Lille Katekismus* (ty. 1529) anbefaler til brug før måltidet: »Alles Øine vogte paa dig, Herre, og du giver dem deres Spiisning i betimelig Tid; du oplader din milde Haand og mætter alt det, som lever, med Velsignelse«, *Dr. M. Luthers lille Catechismus*, Kbh. 1841, s. 30.

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 3

◀ **Du hører Dyrets ... Velsignelse er Overflod** : jf. Luthers forklaring til bønnen før måltidet (206,3): »Det maa dog agtes derhos, at det kaldes en Velsignelse, at Gud forstrækker alle levende Dyr saa megen Spise, at de kunne leve med Fryd og Lyst; men de, som plage sig med Omsorg, som lægge sig efter at sanke Rigdom, om de end have nok, kunne dog ikke nyde de Ting, som ere forhaanden, med et roligt Hjerte. / Derefter skulle de lægge Herrens Bøn dertil, og denne efterfølgende lille Bøn: / O Herre, Gud himmelske Fader, velsigne disse dine Gaver, hvilke vi af din Rundhed annamme, ved Jesus Christum, vor Herre! Amen«, *Dr. M. Luthers lille Catechismus*, Kbh. 1841, s. 30. – **hører Dyrets Skrig**: jf. også den bøn, som Luther anbefaler til brug efter måltidet, hvor det bl.a. hedder, at Gud »forsørger Ravne-Ungerne, som raabe paa ham«, s. 31.

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 6

◀ **de festlige Tider, da han levede paa Jorden** : sigter til Jesu svar på spørgsmålet om, hvorfor han og hans disciple ikke som Johannes Døbers disciple og farisæerne faster: »Kan brudesvendene sørge, så længe brudgommen er sammen med dem? Men der kommer dage, da brudgommen er taget fra dem, og så skal de faste«, Matt 9,15.

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 13

◀ **lad de Døde begrave deres Døde** : ordret citat fra Matt 8,22 (NT-1819), jf. Luk 9,60.

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 16

◀ **han havde ikke det han kunde hælde sit Hoved til** : løst citat fra Matt 8,20: »Menneskens Søn haver ikke det, hvortil han kan hælde sit Hoved« (NT-1819), jf. Luk 9,58.

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 18

◀ **hans Brød var at gjøre hans Faders Villie** : sigter til indstiftelsen af nadveren, da Jesus velsignede et brød, kaldte det sit legeme og bød sine disciple at spise det, hvorefter han alene i Getsemane Have bad Gud om at undgå sin bestemmelse: »Han sagde: 'Abba, fader, alt er muligt for dig. Tag dette bæger fra mig. Dog, ikke hvad jeg vil, men hvad du vil.'«, Mark 14,36.

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 19

◀ **mig ynkes over Folket, sagde han** : 206,1.

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 25

◀ **han hungrede i Ørkenen** : jf. Matt 4,1-2: »Da blev Jesus ført af Aanden i Ørken, at fristes af Diævelen. Og der han havde fastet fyrretive Dage og fyrretive Nætter, hungrede han omsider« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 30

◀ **Han adskiller ikke, hvad Gud har sammenføiet** : sigter til vielsesritualet, som det foreskrives i *Dannemarks og Norges Kirke-Ritual*, Kbh. 1762 [1685] (forkortet *Kirke-Ritualet*), s. 318-325, og udfoldes i *Forordnet Alter-Bog for Danmark*, Kbh. 1830 [1688], ktl. 381, s. 256-263; s. 258: »Hvad Gud den almægtige har sammenføiet, skal intet Menneske adskille.«

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 30

◀ **han siger: Søger ... vorde Eder tillagt** : jf. Jesu ord på bjerget: »Men søger først Guds Rige og hans Retfærdighed, saa skulle og alle disse Ting tillægges Eder«, Matt 6,33 (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 206 linje 31

◀ **her i disse fattige Egne** : sigter formentlig til Sædding sogn, »det fattigste Sogn i Jylland i *Hede-Eggen*«, hvor SK under sin rejse til Jylland i sommeren 1840 havde overvejet at prædike over evangeliet på 7. søndag efter trinitatis, jf. notesbog 6:17, SKS 19, 196,27 (206,2).

I trykt udgave: Bind 19 side 207 linje 8

◀ **hvor skulde vi ... finde Brød til de Mange** : 206,1.

I trykt udgave: Bind 19 side 207 linje 9

◀ **thi som Luther ... død af Hunger** : jf. Luthers prædiken over evangeliet på 7. søndag efter trinitatis (206,1) i *En christelig Postille sammendragen af Dr. Morten Luthers Kirke- og Huuspostiller*, overs. af J. Thisted, bd. 1-2, Kbh. 1828, ktl. 283; bd. 1, s. 437-445; s. 441, sp. 2: »Det har Man endnu aldrig seet eller hørt, at en Christen er død af Hunger.« – **Luther**: Martin Luther (1483-1546), ty. teolog, augustiner munk, prof. i Wittenberg, reformator.

I trykt udgave: Bind 19 side 207 linje 10

◀ **de kom til ham ... underlige Gjæringer** : sigter til Jesu ord til den kgl. embedsmand, der bad for sin syge søn, Joh 4,48: »dersom I ikke see Tegn og Undergiæringer, ville I ikke troe« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 207 linje 13

◀ **enhver Gave er god, naar den modtages med Taknemlighed** : sigter til 1 Tim 4,4: »Thi al Guds Skabning er god, og Intet at forskyde, som annammes med Taksigelse« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 206m linje 1

◀ **Enken med sin fattige Gave og sin rige Velsignelse** : sigter til fortællingen om den fattige enke, der blot lægger to småmønter i tempelkisten, men som Jesus fremhæver for at have skænket af sin fattigdom og ikke – som andre – af sin overflod, Mark 12,41-44.

I trykt udgave: Bind 19 side 206m linje 8

◀ **den gothiske Stil ... kombineres saa riigt** : stilretning inden for arkitektur, skulptur og maleri, der var dominerende i V- og N-Europa o. 1150-1500, og som især kendes fra tidens romantiske arkitektur, hvor spidsbuer og stræbebiller karakteriserer de mægtige katedraler og cirkler og rosetter deres udsmykning; jf. fx G.W.F. Hegel *Vorlesungen über die Aesthetik*, udg. af H.G. Hotho, bd. 1-3, Berlin 1835-38, ktl. 1384-1386, i *Hegel's Werke* (211,18) bd. 10,1-3; bd. 10,2 (*Jub.* bd. 13), s. 332-352; s. 348: »die romantische Phantasie zeigt dadurch auch in der Architektur ihren Reichthum an Erfindungen und seltsamen Verknüpfungen heterogener Elemente, obschon anderer Seits, wenigstens zur Zeit der reinsten gothischen Baukunst, auch in den Zierathen, wie z. B. in den Spitzbogen der Fenster, eine stete Wiederkehr derselben einfachen Formen ist beobachtet worden.«

I trykt udgave: Bind 19 side 208 linje 2

◀ **sylogistiske** : af syllogisme, gr. sammentænken, en følgeslutning, hvor konklusionen udledes af to præmisser. Aristoteles formaliserede syllogismens figurer, dvs. forholdet ml. hhv. prædikatet og mellembegrebet i oversætningen (1. præmis), mellembegrebet og subjektet i undersætningen (2. præmis) og subjektet og prædikatet i konklusionen. Skolastikken supplerede med en bogstavnotation for den enkelte figurs modus, dvs. om dommene i syllogismens tre led er hhv. universelt bekræftende (A), partikulært bekræftende (I), universelt benægtende (E) el. partikulært benægtende (O); en slutningsfigur kunne således

udtrykkes ved disse vokaler, der typisk blev betegnet ved et kvindenavn, fx dommen AAA - 'Barbara' - i 1. figur.

I trykt udgave: Bind 19 side 208 linje 6

◀ **Der heilige Franciscus ein Troubadour v. J. Görres** : J. Görres *Der Heilige Franciskus von Assisi, ein Troubadour*, Straßbourg 1826. I den lille biografi citerer Görres en del af Frans af Assisis sange, der bl.a. er præget af følsomhed, gentagelser og enkel symmetri, men han sammenligner dem hverken med gotisk el. romantisk kunst. - **Franciscus**: Frans af Assisi (1182-1226), egl. Giovanni Bernardone, men af sin fader kaldet Francesco, ital. digter og helgen, stifter af franciskanerordenen. - **J. Görres**: Johann Josef Görres (1776-1848), ty. litteraturhistoriker, såvel politisk som (senere) filosofisk og religiøs forfatter, prof. i München, var påvirket af Schelling og fra o. 1830 også af katolicismen; han er især kendt for sit hovedværk *Die christliche Mystik* bd. 1-4, Regensburg og Landshut 1836-42, ktl. 528-532.

I trykt udgave: Bind 19 side 208m linje 1

◀ **derfor er Taffel-Scenen ... lille Værelse** : 2. akt, 13. scene, i Mozarts opera *Don Juan*; 2. akt, 17. scene, i *Don Juan. Opera i tvende Akter bearbejdet til Mozarts Musik*, overs. af L. Kruse, Kbh. 1807, jf. Kruses sceneanvisning: »En smuk Sal i Don Juans petite Maison. Dækket Taffel; et lille Orchester«, s. 114. Sammenlign også Don Juans replik i kirkegårdsscenen: »Desuden i de smaae afsides Stuer, / Jeg nys har leiet mig, jeg søges neppe, / Thi Verten der veed ei engang mit Navn«, s. 104. - **D. Juan**: egl. *Il dissoluto punito ossia Il Don Giovanni* (i Danmark omtalt som *Don Juan*) blev komponeret 1787 til tekst af Lorenzo da Ponte, opført 84 gange på Det kgl. Teater fra 1807 til 1839 (først på repertoireet igen i sæsonen 1844/45).

I trykt udgave: Bind 19 side 208 linje 16

◀ **Hypochondristens**: hypokonder.

I trykt udgave: Bind 19 side 208 linje 18

◀ **P. Møllers Digt ... Qvindernes Sol** : med ubetydelige afvigelser i interpunktion ordret citat fra strofe i P.M. Møllers digt »Den gamle Elsker« i *Efterladte Skrifter* bd. 1-3, Kbh. 1839-43, ktl. 1574-1576; bd. 1, s. 11-14; s. 12. SK citerer vers fra samme strofe i tre udaterede breve til Regine, som formentlig alle er skrevet ml. sept. og dec. 1840, jf. *B&A* bd. 1, s. 50, s. 52 og s. 57. - **P. Møllers**: Poul Martin Møller (1794-1838), da. forfatter og filosof, 1822 adjunkt i latin og græsk ved Metropolitanskolen i København, 1826 lektor og 1828 prof. i filosofi ved universitetet i Kristiania (Oslo), fra 1831 til sin død prof. i filosofi ved universitetet i København, hvor han var en af SKs lærere.

I trykt udgave: Bind 19 side 208 linje 32

◀ **Insekter, der døe i selve Befrugtelsens Øieblik** : måske en reminiscens af Henrich Steffens *Indledning til filosofiske Forelæsninger*, Kbh. 1803, s. 74f.: »I Sandhed er intet tydeligere, end at det fuldkomne uddannede Insekt forestiller de løsrevne Generationsdele [kønsdele]. (...) Det uddannede Dyrs Activitet gaaer sielden ud over Generationsactus [forplantningsakten] - (...). Meest paafaldende er dette Forhold hos Sommerfuglene. De nære sig, de bygge, de arbeide kuns som Larver. Sommerfuglen har ingen anden Forretning end Blomstens. Mange komme uden Mund til Verden, naar Generationsactus er forbi, saa visner denne levende Blomst, og man kan forlænge dens Liv, naar man forhindrer Parringen.«

I trykt udgave: Bind 19 side 209 linje 6

◀ **at klæde mig ganske nøgen ... i Vandet** : sigter formentlig til badeanstalten Ryssensteen ved Kalvebod Strand, SV for Langebro (se *kort 1* og *kort 2*, A3). Jf. et o. samtidigt udkast til første del af *Enten - Eller*, Kbh. 1843: »Det er det skønneste Øieblik i mit Liv, naar jeg staaer nede paa Badehusene afklædt, Døren er aaben - den vide Horizont - Luften er diset - jeg har Intet mere med Verden at gjøre - jeg er splitternøgen - springer ud i Vandet« (*Pap.* III B 180,5).

I trykt udgave: Bind 19 side 209 linje 10

◀ **Sprog (...) et levende** : modsat et dødt sprog, fx oldgr., hebr. el. lat.

I trykt udgave: Bind 19 side 209 linje 13

◀ **En reisende Humorist** : allusion til udtrykket 'en rejsende skolast el. student' om middelalderens studenter, der vandrede fra universitet til universitet, jf. især J.W.v. Goethes tragedie *Faust 1*, 1, 968, i *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* bd. 1-55, Stuttgart og Tübingen 1828-33, ktl. 1641-1668 (forkortet *Goethe's Werke*); bd. 12, 1828, s. 69, hvor Faust bruger udtrykket »Ein fahrender Scolast« om Mefistofeles' skikkelse.

I trykt udgave: Bind 19 side 209 linje 16

◀ **Theodice** : af gr. gudsforsvar, retfærdiggørelse af det guddommelige forsyn mht. det onde i verden. Jf. især G.W. Leibniz *Essais de Théodicée sur la Bonté de Dieu, la liberté de l'Homme et l'Origine du Mal*, Amsterdam 1710, som SK ejede i en ty. overs., *Herrn Gottfried Wilhelms, Freyherrn von Leibnitz, Theodicee, das ist, Versuch von der Güte Gottes, Freyheit des Menschen, und vom Ursprunge des Bösen*, udg. af J.C. Gottsched, 5. udg., Hannover og Leipzig 1763 [1720], ktl. 619.

I trykt udgave: Bind 19 side 209 linje 17

◀ **Skuffelse** : bedrag, illusion.

I trykt udgave: Bind 19 side 209 linje 18

◀ **Ordenen de la trappe** : munkeorden, oprettet 1664 af Jean Bouthillier de Rancé ved klosteret La Trappe i Normandiet, forordnede evig tavshed.

I trykt udgave: Bind 19 side 209 linje 28

◀ **Jøderne mene ... han er retfærdig** : sigter nærmest til SI 94, jf. v. 1: »HERRE! Gud, som Hevnen hører til; Gud, som Hevnen hører til, aabenbares herligen«, hvorefter Guds hævn begrundes med hensynet til retfærdigheden, v. 15: »Thi Retten skal komme igien til Retfærdigheden, og alle de Oprigtige af Hiertet skal efterfølge den« (GT-1740). Jf. også 5 Mos 32,35: »Hevnen og Betalningen hør mig til« (GT-1740).

I trykt udgave: Bind 19 side 210 linje 8

◀ **Miil** : 1 da. mil = 7,532 km.

I trykt udgave: Bind 19 side 210 linje 17

◀ **Gud lader sit Lys ... og Uretfærdige** : jf. Matt 5,45: »han lader sin Soel opgaae over Onde og Gode, og lader regne over Retfærdige og Uretfærdige« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 210 linje 20

◀ **han lader jo ... sin Velsignelse lyse** : If. *Kirke-Ritualet* (206,30), s. 31, »slutter Præsten allersidst [i sin prædiken] med et lidet Ønske og lyser Velsignelsen over Menigheden saaledes: / HERren velsigne dig og bevare dig! / HERren lade lyse sit Ansigt over dig! og være dig naadig! / HERren lette sit Aasyn paa dig, og give dig Fred!«

I trykt udgave: Bind 19 side 210 linje 22

◀ **novellistisk** : Fra slutningen af 1820'erne blev novellen en populær genre i da. litteratur, og hyppigt var scene og persontyper genkendelige for det københavnske borgerskab.

I trykt udgave: Bind 19 side 210 linje 26

◀ **Jøde** : Ved folketællingen 1. feb. 1840 var der i kongeriget 3.839 jøder, heraf 2.248 i København; deres begrænsede adgang til at søge næring i lavsbundne og borgerlige erhverv blev ophævet ved anordning af 29. marts 1814, men jøder blev fortsat i vid udstrækning mistænkt for at ernære sig som hælere, ågerkarle o.l.

I trykt udgave: Bind 19 side 210 linje 28

◀ **Tønder**: 139,12 l.

I trykt udgave: Bind 19 side 211 linje 2

◀ **fløiten** : tabt, gået tabt.

I trykt udgave: Bind 19 side 211 linje 4

◀ **Nord-Amerika ... etablere sig der** : for en lignende sammenligning, jf. fx »Om Nordamerikanerne« i *Orion. Historisk-geographisk Maanedskrift*, red. af T. Becker, bd. 2, Kbh. 1839, s. 304-352; s. 305-313.

I trykt udgave: Bind 19 side 211 linje 11

◀ **Aristoteles** : Aristoteles fra Stageira (384-322 f.Kr.), gr. filosof, logiker og naturforsker.

I trykt udgave: Bind 19 side 211 linje 18

◀ **Philosophien begynder (...) i vor Tid med Tvivl** : Den filosofiske fordring om 'at tvivle om alt' for at

komme til sandheden stammer fra den fr. filosof, videnskabsmand og matematiker Descartes (1596-1650); den blev siden gentaget af Hegel i *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* bd. 1-3 (*Hegel's Werke* bd. 13-15), udg. af K.L. Michelet, Berlin 1832-45, ktl. 557-559; bd. 2 (*Hegel's Werke* bd. 14, *Jub.* bd. 18), s. 69: »Es ist Verwirrung, mit der die Philosophie überhaupt anfangen muß, und die sie für sich hervorbringt; man muß an Allem zweifeln, man muß alle Voraussetzungen aufgeben, um es als durch den Begriff Erzeugtes wieder zu erhalten.« Fordringen blev hyppigt anført og diskuteret af da. hegelianere, og især hos teologen H.L. Martensen (1808-84) og filosofen J.L. Heiberg (1791-1860) blev den et slagord. – Hegel: G.W.F. Hegel (1770-1831), ty. filosof, 1801-06 privatdocent (ekstraordinær prof.) i Jena, 1816-18 prof. i Heidelberg og fra 1818 til sin død prof. i Berlin. SK havde i sit bibliotek en række separatudgaver af *Georg Wilhelm Friedrich Hegel's Werke. Vollständige Ausgabe* bd. 1-18, Berlin 1832-45 (forkortet *Hegel's Werke*).

I trykt udgave: Bind 19 side 211 linje 18

◀ **det Negative** : her: tvivl. If. Hegel bevæger dialektikken sig i kraft af sine indre modsigelser el. sin negation: »Die (...) Negativität (...) ist der einfache Punkt der negativen Beziehung auf sich, der innerste Quell aller Thätigkeit, lebendiger und geistiger Selbstbewegung, die dialektische Seele, die alles Wahre an ihm selbst hat, durch die es allein Wahres ist; denn auf dieser Subjektivität allein ruht das Aufheben des Gegensatzes zwischen Begriff und Realität und die Einheit, welche die Wahrheit ist«, G.W.F. Hegel *Wissenschaft der Logik*, udg. af L. v. Henning, bd. 1,1-2 (i *Hegel's Werke* bd. 3-5), Berlin 1833-34 [1812-16], ktl. 552-554 (*Jub.* bd. 4-5); bd. 2 (*Hegel's Werke* bd. 5), s. 342 (*Jub.* bd. 5, s. 342).

I trykt udgave: Bind 19 side 211 linje 21

◀ **δια γαρ ... 1ste B. p. 275 not: 5** : SK citerer ordret, dog uden accenttegn, fra den ty. filolog Karl Friedrich Hermann (1804-55) *Geschichte und System der Platonischen Philosophie* bd. 1 (alt, som udkom), Heidelberg 1839, ktl. 576, s. 275, note 5. – **δια γαρ ... ηρξαντο φιλοσοφειν**: gr. 'netop fordi de undrer sig, er menneskene både før og nu begyndt at filosofere', Aristoteles *Metafysik*, 1. bog, kap. 2 (982b 12f.). – **Plato i Theaet ... φιλοσοφίας η αυτη**: gr. 'dette er netop filosofens lidenskab: at undre sig; for der er ingen anden begyndelse for filosofien end denne', Platon *Theaitetos* (155d). Den gr. filosof Platon (427-347 f.Kr.) var elev af Sokrates, som desuden er den gennemgående hovedperson i hans dialoger; i *Theaitetos* er Sokrates' samtalepartner den gr. matematiker Theaitetos (415 el. 413-369 f.Kr.).

I trykt udgave: Bind 19 side 211 linje 1

◀ **Mediationen**: da. hegelianeres gengivelse af Hegels begreb »Vermittlung«, dvs. formidling (el. forsoning) af modsatte begreber i en højere enhed, hvor begreberne består som ophævede momenter.

I trykt udgave: Bind 19 side 211 linje 27

◀ **At Theatret ... var gratis ... i Kirke** : jf. fx F.A. Brockhaus *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände. (Conversations-Lexikon.)*, 8. udg., bd. 1-12, Leipzig 1833-37, ktl. 1299-1310 (forkortet *Conversations-Lexikon*); bd. 11, 1836, s. 154: »Nach den Tempeln waren bei den Griechen und Römern die Schauspielhäuser die vornehmsten Gebäude, da sie nicht bloß zum Vergnügen dienten, sondern auch zu einem Theile des Gottesdienstes bestimmt waren.« Adgangen til teateret i Athen kostede 2 oboler, som blev givet til den, der havde bygget det; fra Perikles' tid betalte staten de fattiges adgang og siden alle borgeres.

I trykt udgave: Bind 19 side 212 linje 2

◀ **probat Raad** : prøvet, fortræffeligt, virkningsfuldt råd.

I trykt udgave: Bind 19 side 212 linje 9

◀ **5rd** : fem rigsdaler. Den da. møntfod var ved forordning af 31. juli 1818 delt i rigsdaler (egl. rigsbankdaler), mark og skilling, sådan at der gik 6 mark på en rigsdaler og 16 skilling på en mark; på 1 rigsdaler gik således 96 skilling. – For 2 rigsdaler og 12 skilling kunne man købe J.L. Heibergs *En Sjæl efter Døden*, Kbh. 1841 (ctl. 1563), mens et par sko kostede 3 rigsdaler og et pund rugbrød 2-4 skilling.

I trykt udgave: Bind 19 side 212 linje 10

◀ **at lade Eder mærke med at det er Trykfeil** : ved, som det var almindeligt, foran el. bag i bogen at angive dem i en liste under rubrikken »Trykfeil«. – Der spilles måske på »Vorwort des Herausgebers« i E.T.A. Hoffmann *Lebens-Ansichten des Katers Murr nebst fragmentarischer Biographie des Kapellmeisters Johannes Kreisler in zufälligen Makulaturblättern* (1819), hvor Hoffmann fortæller, at det udgivne manuskript er rodet sammen af en kats livanskuelse og en kapelmesters fragmentariske biografi og desuden behæftet med trykfejl: »Wahr ist es endlich, daß Autoren ihre kühnsten Gedanken, die außerordentlichsten Wendungen, oft ihren gütigen Setzern verdanken, die dem Aufschwunge der Ideen nachhelfen durch sogenannte Druckfehler. (...) / Jedem jedoch das Seine! Weder der Kater Murr, noch der unbekannte Biograph des Kapellmeisters Kreisler soll sich mit fremden Federn schmücken, und der Herausgeber bittet daher den

günstigen Leser dringend, bevor er das Werklein liest, nachfolgende Aenderungen zu veranstalten, damit er von beiden Autoren nicht besser oder schlechter denke, als sie es verdienen. / Uebrigens werden nur die Haupterrata bemerkt, geringere dagegen der Discretion des gütigen Lesers überlassen. / (Die in der frühern Ausgabe hier folgenden Druckfehler sind in dieser verbessert.)«, *E.T.A. Hoffmann's ausgewählte Schriften* bd. 1-10, Berlin 1827-28, ktl. 1712-1716; bd. 8, 1828, s. VIII f.

I trykt udgave: Bind 19 side 212 linje 16

◀ **Naar man læser 1001 Nat ... at fortælle** : I rammefortællingen til den arabiske eventyrsamling *Tusind og én nat* fortælles det om kong Schahriar, at han hver nat lod sin vezir føre en jomfru til sig for at forlyste sig med hende, hvorefter han dræbte hende. Da vezirens egen datter, Scheherezade, stod for tur, tryllebandt hun tusind og én nat kongen med sine eventyr. Da hun morgenen efter den sidste nat trådte frem for ham med de børn, hun i al hemmelighed havde avlet med ham, giftede han sig med hende. Jf. *Tausend und eine Nacht. Arabische Erzählungen*, overs. af G. Weil, bd. 1-4, Stuttgart (bd. 2-4 Pforzheim) 1838-41, ktl. 1414-1417.

I trykt udgave: Bind 19 side 213 linje 1

◀ **som de uoverskuelige ægyptiske Kongerækker ... historiske Udbytte** : jf. fx Hegel *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, udg. af E. Gans og K. Hegel, Berlin 1840 [1837], i *Hegel's Werke* bd. 9, hvor det med reference til den »Reihen von Königen« (s. 244; *Jub.* bd. 11, s. 266), som den ptolomæiske ypperstepræst Manetho anførte i sin ægyptiske historie, hedder: »Die *Geschichte* von Aegypten, wie sie vor uns liegt, ist voll von den größten Widersprüchen. Mythisches und Historisches ist unter einander gemischt, und die Angaben sind im höchsten Grade verschieden. Die europäischen Gelehrten haben begierig die Verzeichnisse des Manetho aufgesucht und sind diesen gefolgt; auch sind durch die neueren Entdeckungen eine Menge Namen von Königen bestätigt worden. Herodot sagt, nach der Erzählung der Priester hätten früher Götter über Aegypten geherrscht, und vom ersten menschlichen Könige bis zum König Setho seyen 341 Menschenalter oder 11340 Jahre verflossen gewesen« (s. 245; *Jub.* bd. 11, s. 267).

I trykt udgave: Bind 19 side 213 linje 19

◀ **Universalisationen af den partikulære Sætning** : i logikken og erkendelsesteorien en slutning fra den partikulære dom, at en egenskab tilkommer visse fænomener, til den universelle dom, at den tilkommer alle.

I trykt udgave: Bind 19 side 213 linje 30

◀ **gift Dig ell. gift Dig ikke, Du vil fortryde begge Dele** : I sit håndeksemplar af *Enten – Eller*, hvori optegnelsen senere blev indarbejdet (jf. *SKS* 2, 47,20 - 48,1), noterede SK, at sætningen af Diogenes Laertios (i dennes filosofihistorie, 2. bog, kap. 5, 33) tilskrives Sokrates: »Een spurgde ham, om man skulde gifte sig eller ikke? Han svarede: enten du gjør det eene eller det andet, vil du fortryde det«, *Diogen Laërteses filosofiske Historie, eller: navnkundige Filosofers Levnet, Meninger og sindrige Udsagn, i ti Bøger*, overs. af B. Riisbrigh, udg. af B. Thorlacius, bd. 1-2, Kbh. 1812, ktl. 1110-1111; bd. 1, s. 71 (jf. også *Diogenis Laertii de vitis philosophorum, libri X*, bd. 1-2, stereotyp udg., Leipzig 1833, ktl. 1109; bd. 1, s. 76).

I trykt udgave: Bind 19 side 213 linje 31

◀ **Synergismens Begreb** : Synergismen er læren om menneskets synergi, dvs. frie 'medvirken', til sin frelse. Jf. notesbog 1:8, *SKS* 19, 69,22, og se kommentaren dertil.

I trykt udgave: Bind 19 side 214 linje 6

◀ **Spekulationen** : den spekulative filosofi og teologi.

I trykt udgave: Bind 19 side 214 linje 8

◀ **hvad vi Philosopher kalde det nødvendige Andet** : sigter formentlig til Hegel *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*, udg. af L. v. Henning, bd. 1-3, Berlin 1840-45 [1817], ktl. 561-563; bd. 1 (*Hegel's Werke* bd. 6), s. 241 (*Jub.* bd. 8, s. 279): »Man sagt so: Ich bin ein Mensch und um mich herum ist Luft, Wasser, Thiere und Anderes überhaupt. Alles fällt da auseinander. Der Zweck der Philosophie ist dagegen die Gleichgültigkeit zu verbannen und die Nothwendigkeit der Dinge zu erkennen, so daß das Andere als *seinem* Anderen gegenüberstehend erscheint. So ist z. B. die unorganische Natur nicht bloß als etwas Anderes als das Organische zu betrachten, sondern als das notwendige Andere desselben.«

I trykt udgave: Bind 19 side 214 linje 14

◀ **Narcissus var ... ulykkelig Kjærlighed** : jf. *Paul Fr. A. Nitsch neues mythologisches Wörterbuch*, 2. udg. ved F.G. Klopfer, bd. 1-2, Leipzig og Sorau 1821 [1793], ktl. 1944-1945; bd. 2, s. 295f. Her angives til den gr. myte tre kilder, der alle lader Narcissos gå til grunde i ulykkelig kærlighed til sit eget spejlbillede: Som den

første nævnes Ovid *Forvandlinger*, 3. sang, v. 341-510, hvor der fortælles om nymfen Ekkos ulykkelige forelskelse i Narcissos og om, hvordan han blev spået et langt liv, hvis han ikke lærte sig selv at kende, hvilket imidlertid skete, da han forelskede sig i sit eget spejlbillede, som han så i en klar kilde, hvorefter han hentæredes i vanvittig kærlighed; som den anden Konon *Narrationes*, 24, hvor en vis Aminias begår selvmord i ulykkelig kærlighed til Narcissos, der siden får samme skæbne og forvandles til en blomst; og som den tredje Pausanias *Beskrivelse af Grækenland*, 9. bog, kap. 31, hvor Narcissos mister sin elskede tvillingsøster, der fuldkommen lignede ham, hvorfor han for at erindre hende fortaber sig i sit spejlbillede og endelig forvandles til kildevand. Ingen af kilderne angiver, at Narcissos netop spejlede sig i en flod, men if. Ovid var han søn af flodguden Cephísus.

I trykt udgave: Bind 19 side 214 linje 17

◀ **eventyrlige Heste ... Reisen til Fredensborg** : SK er taget med hyrekudsk til Fredensborg, en landsby Ø for Esrum Sø i Frederiksborg Amt i Nordsjælland, hvor han op gennem 1840'erne hyppigt var gæst på Hotel Store Kro i Slotsgade lige ved Fredensborg Slot.

I trykt udgave: Bind 19 side 214 linje 26

◀ **Alderdommen realisere Ungdommens Ahnelser** : allusion til den ty. digter J.W. v. Goethes motto for 2. del af dennes selvbiografi *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit* (1811-33), i *Goethe's Werke* (209,16) bd. 25, 1829, s. 1: »Was man in der Jugend wünscht, hat man im Alter die Fülle.«

I trykt udgave: Bind 19 side 215 linje 7

◀ **Swift, han byggede ... selv ind deri** : Jonathan Swift (1667-1745), eng. satirisk forfatter og anglikansk provst i Dublin. Swift frygtede gennem mange år for at miste sin forstand; i 1731 skrev han *Verses on the Death of Dr. Swift* (trykt 1739), hvori han bl.a. siger om den afdøde, at han gav sin smule formue til at opbygge et hus for gale. I 1733 udgav han *A Serious and Useful Scheme, To make an Hospital for Incurables*, dvs. uforbederlige tåber, kæltringe, rappenskralder, løgnere m.fl., og han udtalte et ønske om – som uhelbredelig skrivesyg – selv at måtte blive optaget deri. Swifts senere år var præget af depressioner, han blev sindssyg og endte sine dage i fuldstændig sløvhed. Ved sin død testamenterede han en tredjedel af sin formue til oprettelse af et hospital for sindssyge i fødebyen Dublin. At han i sin ungdom skulle have oprettet et galehus, som han selv endte i, er dog en myte, der beror på en sammenblanding af ovenstående ingredienser.

I trykt udgave: Bind 19 side 215 linje 8

◀ **J. Böhme etsteds ... at fastholde een** : Kilden har ikke kunnet identificeres. – **J. Böhme**: Jakob Böhme (1575-1624), ty. skomager, filosof og kristen mystiker.

I trykt udgave: Bind 19 side 215 linje 21

◀ **derfor hedder det: Kaster alle Eders Sorger paa Gud** : jf. 1 Pet 5,7: »Kaster al Eders Sorg paa ham, thi han haver omhu for Eder« (NT-1819). Teksten indgår i 1 Pet 5,6-11, epistlen på 3. søndag efter trinitatis.

I trykt udgave: Bind 19 side 216 linje 1

◀ **kunstigste** : dygtigste, snedigste.

I trykt udgave: Bind 19 side 216m linje 5

◀ **Slangerne om Laokoon** : Den trojanske præst Laokoon blev sammen med sine to sønner dræbt af et par kæmpeslanger, der krøb op af havet, mens han var ved at foretage en ofring. Hans død var gudernes straf, fordi Laokoon (forgæves) havde advaret sine bysbørn mod den kæmpemæssige hest af træ, som grækerne havde anbragt uden for bymuren, og hvori deres soldater var skjult. Jf. Vergil *Æneiden*, 2. bog, v. 201-232 (*Virgils Æneide*, overs. af J.H. Schønheyder, bd. 1-2, Kbh. 1812; bd. 1, s. 63-65).

I trykt udgave: Bind 19 side 216m linje 7

◀ **du forventer jo en de Dødes Opstandelse** : jf. den nikænske trosbekendelse, artikel 3: »Jeg (...) venter de Dødes Opstandelse og Livet i den tilkommende Verden«, *Den danske Kirkes symbolske Böger*, overs. af J.C. Lindberg, Kbh. 1830, s. 2.

I trykt udgave: Bind 19 side 216 linje 16

◀ **Du forventer jo, at samles med dem, der vare Dig kjære** : alm. vending i dødsannoncer, hvor den efterladte udtrykker sin forventning om at genforenes med den afdøde i det hinsidige.

I trykt udgave: Bind 19 side 216 linje 17

◀ **Forlængsel** : inderlig længsel; spiller måske på Rom 8,19, hvor Paulus skriver: »Derfor venter og Skabningens Forlængsel paa Guds Børns Aabenbarelse« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 216 linje 18

◀ **forklaret** i Gud: forvandlet til en anden (og herligere) skikkelse.

I trykt udgave: Bind 19 side 216 linje 19

◀ **Du kjender ikke Tid og Time** : sigter til Matt 24,36, hvor Jesus med henvisning til dommedag siger: »Men om den Dag og den Time veed Ingen, end ikke Himmelens Engle, uden min Fader allene« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 216 linje 21

◀ **Jeg veed at ikke ... sine Skrækk billeder** : sigter til Rom 8, 38-39, hvor Paulus skriver: »jeg er vis paa, at hverken Død, ei heller Liv, ei heller Engle, ei heller Fyrstendømmer, ei heller Magter, ei heller det Nærværende, ei heller det Tilkommende, ei heller det Høie, ei heller det Dybe, ei heller nogen anden Skabning skal kunne skille os fra Guds Kierlighed i Christo Jesu vor Herre« (NT-1819). – **overvundet Verden**: spiller på 1 Joh 5,4: »For alt, hvad der er født af Gud, overvinder verden; og den sejr, som har overvundet verden, er vor tro.« Jf. også Joh 16,33, hvor Jesus, der er udgået fra Gud, siger til sine disciple: »I verden har I trængsler; men vær frimodige, jeg har overvundet verden.«

I trykt udgave: Bind 19 side 216 linje 24

◀ **han bar dog al Verdens Synd** : jf. Joh 1,29, hvor Johannes Døber om Jesus siger: »Se, dér er Guds lam, som bærer verdens synd.«

I trykt udgave: Bind 19 side 217 linje 1

◀ **Latineren siger ... pended ex ore alicujus** : lat. 'hænger ved hans [den talendes] mund', formentlig SKs gengivelse af den rom. digter Publius Maro Vergil (70-19 f.Kr.) *Æneide*, 4. sang, v. 79, hvor den forelskede Dido hører Æneas fortælle om Trojas fald; jf. fx *P. Virgillii Maronis opera*, udg. af J. Baden, bd. 1-2, Kbh. 1778-80; bd. 1, s. 477: »Exposcit, pendedque iterum narrantis ab ore«, som af J.H. Schønheyder oversættes: »og hænger atter ved den elsktes Mund«, *Virgils Æneide* (216m,7) bd. 1, s. 147.

I trykt udgave: Bind 19 side 217 linje 15

◀ **hende blev ... elskede Meget** : sigter til beretningen i Luk 7,36-50 om kvinden, som levede i synd, og som opsøgte Jesus, vædede hans fødder med tårer, tørrede dem med sit hår og salvede dem med olie; om hende sagde Jesus, v. 47: »Derfor, siger jeg dig, ere hendes mange Synder hende forladne; thi hun elskede meget; men hvem Lidet forlades, elsker lidet« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 218 linje 11

◀ **at tage Skade paa sin Sjæl** : jf. Mark 8,36: »Thi hvad kan det gavne et Menneske, dersom han vandt den ganske Verden, og tog Skade paa sin Siel« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 218 linje 14

◀ **Tro - Haab - Kjærlighed** : jf. 1 Kor 13,13: »Saa bliver da Tro, Haab, Kierlighed, disse tre; men størst iblandt disse er Kierligheden« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 218 linje 22

◀ **et andetsteds bruges det Udtryk at tabe sig selv** : jf. Luk 9,25: »Thi hvad gavner det Mennesket, om han vandt den ganske Verden, men tabte sig selv, eller leed Skade paa sig selv?« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 218 linje 24

◀ **at tage Æren (Xstus tog den ikke - ansaae den ikke for et Rov)** : sigter formentlig til Joh 5,41-44, hvor Jesus siger: »Jeg tager ikke Ære af Mennesker (...). Hvorledes kunne I troe, I som tage Ære af hverandre, og den Ære, som er af den eneste Gud, søge I ikke?« (NT-1819). – **ansaae den ikke for et Rov** : jf. Fil 2,6, hvor Paulus henviser til Jesus Kristus, »hvilken, der han var i Guds Skikkelse, ikke holdt det for et Rov at være Gud liig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 218 linje 28

◀ **al god Gave, al fuldkommen Gave er heroventra** : jf. epistelen på 4. søndag efter påske, Jak 1,17-21; v. 17: »Al god Gave og al fuldkommen Gave er ovenfra, og kommer ned fra Lysenes Fader, hos hvilken er

ikke Forandring eller Skygge af Omskiftelse« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 19 side 219 linje 2

◀ **den hedenske Digter ... paa Hesten** : sigter til den rom. digter Horats' *Oder*, 3. bog, nr. 1, v. 37-40, i *Q. Horatii Flacci Opera. Nova editio stereotypa iteratis curis castigata et expolita*, Leipzig 1828, ktl. 1248, s. 65: »sed Timor, et Minae / Scandunt eodem, quo dominus; neque / Decedit aerata triremi, et / Post equitem sedet atra Cura.« I *Q. Horatius Flaccus' samtlige Værker*, overs. af J. Baden, bd. 1-2, Kbh. 1792-93; bd. 1, s. 211, gengives stedet således: »Men Frygt og Trusler klavre op med Herren; den sorte Bekymring forlader ikke den kobberslagne Tredækker, og sætter sig til Hest bag Rytteren.« Det lat. 'cura' kan både oversættes med 'sorg' og 'bekymring'.

I trykt udgave: Bind 19 side 219 linje 5

◀ **paa Grændsen af det lykkelige og det øde Arabien** : sigter til den gr. geograf Ptolomæus' (2. årh.) klassiske inddeling af den arab. halvø »in das wüste, felsige (...) und glückliche Arabien«, F.A. Brockhaus *Conversations-Lexikon* (212,2) bd. 1, s. 350.

I trykt udgave: Bind 19 side 219 linje 9

◀ **al Guds Gave ... med Taknemlighed** : 206m,1 og 219,2.

I trykt udgave: Bind 19 side 219 linje 14

◀ **overvundet Verden** : 216,24.

I trykt udgave: Bind 19 side 219 linje 16

◀ **Diana vedblev ... frygtede Fødselssmerterne** : Den evigt jomfruelige Diana var i den rom. mytologi (som Artemis i den gr.) gudinde for bl.a. jagt og frugtbarhed; som sådan hjalp hun til ved fødsler og lettede den fødendes smerter. Diana skal som den først fødte have oplevet sin moders smerte under fødslen af tvillingebroderen Apollon; hun bad derfor sin fader Jupiter (i gr. mytologi Zeus) om at måtte forblive jomfru hele livet og fik denne bøn opfyldt, jf. fx artiklen »DIANA« i *Paul Fr. A. Nitsch neues mythologisches Wörterbuch*, 2. udg. ved F.G. Klopfer, bd. 1-2, Leipzig og Sorau 1821 [1793], ktl. 1944-1945; bd. 1, s. 615-625, særligt s. 619f.

I trykt udgave: Bind 19 side 219 linje 19

◀ **Euripides etsteds ... føde Børn** : siges af Medea i Euripides' tragedie af samme navn, v. 249f.: »Eenfoldig Snak! jeg vilde før tre Gange staae / I Kamp bag Skjoldet, end blot eengang føde Barn«, *Euripides*, overs. af Chr. Wilster, Kbh. 1840, ktl. 1115, s. 58. – **Euripides**: gr. tragediedigter (o. 485 o. 406 f.Kr.).

I trykt udgave: Bind 19 side 219 linje 21

◀ **Tinglæsning** : tinglysning.

I trykt udgave: Bind 19 side 219 linje 29

◀ **Brandfolkene med deres Entre-Stige ... gjøre den fast** : sigter formentlig til den såkaldte krybe- el. hagestige, som i toppen var forsynet med hager, der blev slået ind gennem et vindue, hvorefter de kunne hvile på karmen; to brandfolk kunne da kravle op og 'entre' den første etage, hvorefter operationen om fornødent kunne gentages, indtil de havde nået den ønskede etage.

I trykt udgave: Bind 19 side 220 linje 5